

THE SOLITARY REAPER

- William Wordsworth

(11)

BRIEF INTRODUCTION TO THE POEM

Wordsworth was a great lover of nature. He was a poet of the countryside. The innocent lives of people living close to nature charmed him much. Once the poet saw a Highland girl. She was reaping and singing by herself in a field. The entire valley seemed to be overflowing with her sweet song. The poet felt charmed by the girl's song. To him no nightingale ever sang more welcome notes to weary travellers. Her song was more beautiful than the song of a cuckoo even. The poet did not understand the dialect in which the girl sang. So he could not know what the song was about. He made some guesses about the theme of her song. But, whatever the theme, the music of the girl's song was captivating. The poet stood motionless and kept listening to the girl's song. It seemed as if the girl's song was endless. After some time, the poet went up the hill. He could no longer hear the girl's song. But he bore its music in his heart long afterwards. It remained a dear memory for him.

ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਵਰਡਜ਼ਵਰਥ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੇਂਡੂ ਪਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕਵਿ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਾਸੂਮਿਅਤ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੌਹਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀ ਫਸਲ ਕਟ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਉਸ ਦੇ ਮਧੁਰ ਗੀਤ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਕਵਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਤੇ ਮੌਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਏਦਾਂ ਲਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧ ਮਧੁਰ ਗੀਤ ਕਦੀ ਕਿਸੀ ਬੁਲਬਲ ਨੇ ਵੀ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਨਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਕਿਸੇ ਪਹੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੋਹਣਾ ਸੀ। ਕਵਿ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲੜਕੀ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਗੀਤ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧਦਿਤ ਕੁਝ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਏ। ਚਾਹੇ ਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸੀ, ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਮੌਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਕਵਿ ਗਤੀਹੀਣ ਓਥੇ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਦੀ ਖਤਮ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕਵਿ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਤਕ ਵੀ ਗੁੰਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਇਕ ਪਸੰਦੀਦਾ ਯਾਦ ਬਣੀ ਰਹੀ।

कविता का संक्षिप्त परिचय

वर्द्धजवर्थ प्रकृति का एक महान् प्रेमी था। वह ग्रामीण प्रदेश के बारे में लिखने वाला कवि था। प्रकृति की गोद में रहने वाले लोगों का मासूमियत भरा जीवन उसे बहुत मोहित करता था। एक बार कवि ने एक पहाड़ी लड़की को देखा। वह एक खेत में अकेली फसल काट रही थी और गा रही थी। पूरी घाटी उसके मधुर गीत से भरी हुई प्रतीत होती थी। कवि उस लड़की के गीत पर मोहित हो गया। उसको ऐसा लगा कि उस से अधिक मधुर गीत कभी किसी बुलबुल ने भी थके हुए यात्रियों को नहीं सुनाया होगा। उसका गीत किसी पपीहे के गीत से भी अधिक सुन्दर था। कवि उस बोली को नहीं जानता था जिसमें वह लड़की गीत गा रही थी। इसलिए उसे समझ न आ सका कि वह गीत किस विषय में था। उसने गीत के विषय के सम्बन्ध में कुछ अनुमान लगाए। यद्यपि गीत का विषय कुछ भी था, उस लड़की का संगीत मोहित करने वाला था। कवि निश्चल हुआ खड़ा रहा और लड़की का गीत सुनता रहा। ऐसा प्रतीत होता था जैसे लड़की का गीत कभी समाप्त न होने वाला हो। कुछ समय के पश्चात् कवि पहाड़ी के ऊपर की तरफ चला गया। उसे अब लड़की का गीत सुनाई नहीं दे रहा था। किन्तु इस गीत का संगीत उसके दिल में बहुत समय बाद तक भी गूंजता रहा। यह उसके लिए एक प्रिय याद बनी रही।

(II)

DETAILED SYNOPSIS OF THE POEM

Once the poet saw a highland girl. She was working all alone in a field. She was reaping and singing by herself. Her song had a very sad note. But it was very sweet and captivating. The girl was singing in a clear loud voice. The entire valley seemed to be overflowing with it. The poet was bewitched by the music of her song. He stood motionless and listened to it.

The poet describes the power and magic of the girl's song. He compares it with the song of a nightingale and that of a cuckoo. He imagines some tired travellers resting at a shady place in the hot desert of Arabia. A nightingale is singing her sweet notes to them. Naturally nothing could be more welcome for the tired travellers. But the poet says that the girl's song was far more sweet and enchanting. Then he imagines a remote island in the Atlantic. It is spring and a cuckoo is singing there. It would charm any heart surrounded by the silence of seas. But the poet says that the girl's song was far more thrilling.

The poet did not know the highland dialect in which the girl was singing. He could not understand what she was singing. So he starts making his own guesses. He thinks her sad song was perhaps about some old, unhappy things. It could be about some battles fought long ago. It could also be about some familiar matter of today. Or, it could be about some natural sorrow, loss or pain.

The poet did not know for certain the theme of the girl's song. But her music captivated his heart. To him it seemed to have no ending. She kept bending over her sickle while singing. The poet stood motionless and listened for a long time. Then he went up the hill. He could no longer hear the girl's song. But he says—

*"The music in my heart I bore,
Long after it was heard no more."*

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਿਸਤਰਤ ਸਾਰ

ਇਕ ਵਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਇਕੱਲੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਥੇ ਇਕੱਲੀ ਫਸਲ ਕਟ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸਵਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਲੜਕੀ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਵਿ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਗਤੀਹੀਣ ਖੜਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕਵਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਰਬ ਦੇ ਗਰਮ ਮਾਰੂਬਲ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਕੁਝ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਸੁਹਾਵਨੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਕਵਿ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਿਤੇ ਜਿਆਦਾ ਮਿੱਠਾ ਅਤੇ ਮੌਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਹ ਅੰਧ-ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਟਾਪੂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਪਪੀਹਾ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਖਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਘਰੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਹ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਵਿ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਿਤੇ ਜਿਆਦਾ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਸੀ।

ਕਵਿ ਨੂੰ ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲੜਕੀ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਉਦਾਸੀ ਭਰਿਆ ਗੀਤ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਖਭਰਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਲੜਿਆਂ ਗਈਆਂ ਲੜਾਇਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਅੱਜਕਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਦੁੱਖ, ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਪੀੜਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕਵਿ ਨੂੰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸੇ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਨੇ ਕਵਿ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੜਕੀ ਆਪਣੀ ਦਾਤੀ ਉਪਰ ਭੁਕੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਕਵਿ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਗਤੀਹੀਣ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਵਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

‘ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਏ, ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ।’

ਜਦ ਕੰਨ ਮੇਰੇ ਸੁਣ ਨ ਸਕੇ, ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।’

ਕਵਿਤਾ ਕਾ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਸਾਰ

ਏਕ ਬਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਏਕ ਪਹਾੜੀ ਲੱਡੀ ਦੇਖੀ। ਵਹ ਏਕ ਖੇਤ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਕੇਲੀ ਕਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਥੀ। ਵਹ ਵਹਾਂ ਅਕੇਲੀ ਫਸਲ ਕਾਟ ਰਹੀ ਥੀ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਕਾ ਸ਼ਵਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸੀ-ਭਰਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਯਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਲੱਡੀ ਏਕ ਸਾਡੀ ਅਕਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਯਹ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਮੈਂ ਤਮਡਤਾ ਹੁਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ। ਕਵਿ ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਨ੍ਤਰਮੁਗਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਹ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜਾ ਰਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸੁਣਨਾ ਰਹਾ।

ਕਵਿ ਉਸ ਲੱਡੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਇਸਕੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਥ ਅਤੇ ਏਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਥ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਰਥ ਕੀ ਗਰਮ ਮਰੂਬੂਮੀ ਮੈਂ ਏਕ ਛਾਯਾਦਾਰ ਜਗਹ ਪਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਕੁਛ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਅਪਨੇ ਮੀਠੇ ਬੋਲ ਤੱਵੇਂ ਸੁਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਦੇ ਤਨ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਲਿਏ ਇਸਦੇ ਅਧਿਕ ਸੁਹਾਵਨੀ ਚੀਜ਼ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤੀ ਥੀ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੱਡੀ ਦੀ ਗੀਤ ਕਹੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੀਠਾ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਫਿਰ ਵਹ ਅੰਧ-ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਦੂਰ-ਸਥਿਤ ਢੀਪ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਸਨਤ ਋ਤੂ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਾਂ ਏਕ ਪਪੀਹਾ ਗਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਯਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਖਾਮੀ ਦੇ ਘਿਰੇ ਹੁਏ ਕਿਸੀ ਭੀ ਦਿਲ ਦੀ ਮੋਹ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੱਡੀ ਦੀ ਗੀਤ ਕਹੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਥਾ।

ਕਵਿ ਕੀ ਵਹ ਪਹਾੜੀ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਆਤੀ ਥੀ ਜਿਸਮੈਂ ਵਹ ਲੱਡੀ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਵਹ ਸਮਝ ਨ ਪਾਇਆ ਕਿ ਵਹ ਕਿਥਾ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਇਸਲਿਏ ਵਹ ਅਪਨੇ ਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ਲਗਾਨੇ ਲਗਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਕਾ ਉਦਾਸੀ-ਭਰਾ ਗੀਤ ਸ਼ਾਯਦ ਕੁਛ ਪੁਰਾਨੀ ਦੁਖ ਭਰਿਆਂ ਦੀ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਥਾ। ਯਹ ਬਹੁਤ ਸਮਧਾਨ ਪਹਲੇ ਲੱਡੀ ਗੱਲਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਯਹ ਆਜਕਲ ਦੇ ਕਿਸੀ ਪਰਿਚਿਤ ਵਿ਷ਿਆ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਭੀ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਅਥਵਾ ਯਹ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਦੁਖ, ਹਾਨਿ ਯਾ ਪੀਡਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥਾ।

ਕਵਿ ਕੀ ਉਸ ਲੱਡੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੀ ਵਿਧਾਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਉਸਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਕਵਿ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਏਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁਆ ਜੈਂਦੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਵਹ ਲੱਡੀ ਅਪਨੀ ਦਰਾਂਤੀ ਪਰ ਜ਼ੁਕੀ ਹੁਈ ਗਤੀ ਰਹੀ ਰਹੀ। ਕਵਿ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜਾ ਸੁਣਨਾ ਰਹਾ। ਫਿਰ ਵਹ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਊਪਰ ਕੀ ਤਰਫ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਲੱਡੀ ਦੀ ਗੀਤ ਅਤੇ ਸੁਣਨਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ—

‘ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਦਿਲ ਮੈਂ ਲਿਏ, ਵਹ ਸੰਗੀਤ ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ।’

ਜਦ ਕਾਨ ਮੇਰੇ ਸੁਣ ਨ ਸਕੇ, ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।’

(III)

UNDERSTANDING THE POEM

(Word-meanings & Detailed Analysis)

(Lines 1—8)

Behold her, single in the field,
 Yon solitary Highland Lass !
 Reaping and singing by herself;
 Stop here, or gently pass !
 Alone she cuts and binds the grain,
 And sings a melancholy strain;
 O listen ! for the Vale profound
 Is overflowing with the sound.

Word-meanings :

1. **behold**—see, look, देखे, देखो;
2. **yon**—that, उह, उस;
3. **Highland**—Scotland, स्काटलैंड (इंगलैंड का उत्तरी भाग), स्काटलैण्ड (इंगलैण्ड का उत्तरी भाग);
4. **Highland lass**—a mountain girl, एक पहाड़ी लड़की;
5. **melancholy**—very sad, बहुत उदासी, बहुत उदासीपूर्ण;
6. **strain**—tone, मुर, सुर;
7. **vale**—valley, घाटी, घाटी;
8. **profound**—having very great depth, बहुत ढूँधी, बहुत गहराई वाली।

Analysis :

Look at the solitary highland girl. She is alone in the field. She is reaping and singing by herself. Stop here, or pass gently without disturbing her song. She is cutting and binding the corn all alone. While working, she is singing a song of sad tune. O listen to her ! The whole deep valley is overflowing with the sound of her song.

उस पहाड़ी लड़की ने देखे। उह खेत विच इकली है। उह इकली ही फसल कटदे होए गा रही है। ऐसे रुक्जाओ, जां उसदे गीत विच बिना विघ्न पाए हौली-हौली देखे दी निकल जाओ। उह बिल्कुल इकली फसल कट रही है अते इस ने बंधन रही है। कंभ करदे होए उह इक उदासी भरिआ गीत गा रही है। उसे उसने सुनो ! पूरी दी पूरी ढूँधी घाटी उसदे गीत दी अव्हाज नाल गूँज रही है।

उस पहाड़ी लड़की को देखो। वह खेत में अकेली है। वह अकेली ही फसल काटती हुई गा रही है। यहां रुक जाओ, अथवा उसके गीत में बिना विघ्न डाले धीरे-धीरे यहां से निकल जाओ। वह बिल्कुल अकेली फसल काट रही है और इसे बांध रही है। काम करते हुए वह एक उदासी-भरे स्वर वाला गीत गा रही है। और उसे सुनो ! पूरी की पूरी गहरी घाटी उसके गीत की आवाज से गूँज रही है।

(Lines 9—16)

No Nightingale did ever chaunt
 More welcome notes to weary bands
 Of travellers in some shady haunt,
 Among Arabian sands :
 A voice so thrilling ne'er was heard
 In spring-time from the Cuckoo-bird,
 Breaking the silence of the seas
 Among the farthest Hebrides.

Word-meanings :

1. **chaunt**—chant, sing, गाउणा, गाना;
2. **notes**—sounds of music, संगीत दा सुर, संगीत का स्वर;
3. **weary**—tired, थके होए, थके हुए;
4. **bands**—groups, समूह, समूह;
5. **haunt**—place, जगा, स्थान;

6. Arabian sands—the Arabian desert, अरब दा मारुथल, अरब का मरुस्थल; 7. thrilling—exciting, रोमांचकारी, रोमांचकारी; 8. farthest—very distant, मध्य ते दूर दूरेड़ा, बहुत दूरस्थ; 9. Hebrides—a group of over 40 islands off the west coast of Scotland, स्काटलैंड दे पॅड्मी तट ते दूर समुद्र विच सवित लंगड़ेंग 40 टापुआं दा इक समूह, स्काटलैंड के पश्चिमी तट से दूर समुद्र में स्थित लगभग 40 द्वीपों का एक समूह।

Analysis :

No nightingale ever sang more welcome (pleasant) notes to tired groups of travellers resting at a shady place in the Arabian desert. Even in the most distant islands of Hebrides a more thrilling voice was never heard even from a cuckoo-bird that breaks the dreadful silence of the seas.

उस पहाड़ी लड़की दे गीत नालें वैय सुहावना गीत किसी बुलबुल ने वी नहीं गाइआ होवेगा जो अरब दे मरुथल विच किसी छांदार जगा ते अराम करन लषी बैठे खैके होए यात्रिआं नु मुणा रही होवे। हेब्राईडज दे दूर दूराडे टापु-समूह विच इक पपीहे दी अवाज वी वैय रोमांचकारी नहीं हो सकती थी जो अपने गीत के द्वारा समुद्र की भयानक खामोशी को तोड़ रही हो।

उस पहाड़ी लड़की के गीत की अपेक्षा अधिक सुहावना गीत किसी बुलबुल ने भी नहीं गाया होगा जो अरब की मरुभूमि में किसी छायादार जगह पर आराम करने के लिए बैठे थके हुए यात्रियों को सुना रही हो। हेब्राईडज के दूरस्थ द्वीप-समूह में एक पपीहे की आवाज भी अधिक रोमांचकारी नहीं हो सकती थी जो अपने गीत के द्वारा समुद्र की भयानक खामोशी को तोड़ रही हो।

(Lines 17—24)

Will no one tell me what she sings ?—
Perhaps the plaintive numbers flow
For old, unhappy, far-off things,
And battles long ago :
Or is it some more humble lay,
Familiar matter of to-day ?
Some natural sorrow, loss, or pain,
That has been, and may be again ?

Word-meanings :

1. plaintive—sad, sorrowful, उदासी भरिआ, उदासी भे; 2. numbers—notes of music, मंरीत दे सुर, संगीत के स्वर; 3. lay—ballad, गाथा-गीत, गाथा-गीत।

Analysis :

Will no one tell me what she is singing ? Perhaps her sad song springs from some old, unhappy past things. Perhaps it is about some battles that were fought long ago. Or, is it some simple ballad that is about some familiar matter of today ? Or, is it about some natural sorrow, loss or pain that has been, and may be again ?

कि मैनु कोई नहीं दमेगा कि उह की गा रही है ? स्टाइट उसदा उदासी भरिआ गीत कुछ पुराणी, दृँखड़री, धीरीआं चीजा दे बारे विच है। स्टाइट इह कुछ लड़ाइआं दे बारे है जो बहुत समें पहिले लज्जिआं गाइआं सन। जां, तां दिए हुए कोई सपारण गीत है जो किसी वर्तमान जाणे-पढ़ाणे दिसे दे बारे विच है ? जां, की कोई कुदरती दृष्टि, नुकसान मां पीज्जा दे विसे बारे हैं जो पहिलां हो चुकी है अते दृष्टि दे सकदी है।

क्या मुझे कोई नहीं बतलाएगा कि वह क्या गा रही है ? शायद उसका उदासी-भरा गीत कुछ पुरानी, दृँखभरी, बीती बीजों के बारे में है। शायद यह कुछ लड़ाइयों के बारे में है जो कि बहुत समय पहले लड़ी गई थीं। अथवा, क्या यह कोई साधारण गीत है जो किसी वर्तमान जाने-पहचाने विषय के बारे में है ? अथवा, क्या यह किसी प्राकृतिक दृष्टि, हानि या पीड़ा के विषय में है जो पहले प्राप्त हो चुकी है तथा फिर भी प्राप्त हो सकती है ?

(Lines 25—32)

Whate'er the theme, the Maiden sang
 As if her song could have no ending;
 I saw her singing at her work,
 And o'er the sickle bending;—
 I listen'd, motionless and still;
 And, as I mounted up the hill,
 The music in my heart I bore,
 Long after it was heard no more.

Word-meanings :

1. the Maiden—the girl, ਲੜਕੀ, ਲੱਡੂਕੀ;
2. sickle—short-handled tool with a curved blade for cutting grass, corn, etc., ਦਾਤੀ, ਦਰਾਂਤੀ;
3. motionless and still—not moving at all, ਬਿੱਲਕੁਲ ਗਤੀਹੀਣ ਖੜੇ ਹੋਏ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜੇ ਹੁਏ;
4. mounted—went up, ਉਪਰ ਚੜ ਗਿਆ, ਊਪਰ ਚढ ਗਿਆ।

Analysis :

Whatever the theme of the girl's song was, it seemed as if it could have no ending. I saw her singing at her work, and bending over the sickle. I stood motionless and kept listening to her music. And when I went up the hill, I bore the music of her song in my heart. I kept enjoying it for a long time even when it was heard no more.

ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਵੀ ਸੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਦੀ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦਾਤੀ ਉਪਰ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਗਤੀਹੀਣ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚਲ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਗੀਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਲੱਡੂਕੀ ਕੇ ਗੀਤ ਕਾ ਵਿ਷ਯ ਯਦਿਪਿ ਕੁਛ ਭੀ ਥਾ, ਐਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਥਾ ਜੈਂਦੇ ਯਹ ਕਭੀ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਮੈਂਨੇ ਉਸੇ ਅਪਨਾ ਕਾਮ ਕਰਤੇ ਸਮਯ ਗਾਤੇ ਹੁਏ, ਔਰ ਅਪਨੀ ਦਰਾਂਤੀ ਪਰ ਝੁਕੇ ਹੁਏ ਦੇਖਾ। ਮੈਂ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜਾ ਰਹਾ ਔਰ ਤਿਥੇ ਸੰਗੀਤ ਕੋ ਸੁਨਨਾ ਰਿਹਾ। ਅਤੇ ਜਬ ਮੈਂ ਚਲ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਊਪਰ ਕੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਕਾ ਸੰਗੀਤ ਅਪਨੇ ਦਿਲ ਮੈਂ ਧਾਰਣ ਕਿਏ ਹੁਏ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਭੀ ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲਾਗੇ ਸਮਯ ਤਕ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਹਾ ਜਬ ਯਹ ਸੁਨਾਈ ਦੇਨਾ ਭੀ ਬਨਦ ਹੋ ਗਿਆ ਥਾ।

(IV)**EXAMINATION-STYLE QUESTIONS****TYPE—I****EXPLANATION OF IMPORTANT PASSAGES****Stanza 1**

 Behold her, single in the field,
 Yon solitary Highland Lass !
 Reaping and singing by herself,
 Stop here, or gently pass !

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, 'The Solitary Reaper'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : The poet sees a Highland (Scottish) girl. She is all alone in a field. She is reaping and singing by herself. Her song is captivating. The poet does not want that the girl

should stop singing. So he asks one who might be passing that way to stop there and listen to her song. And if the passer-by is in haste, he should pass gently without disturbing the girl.

Stanza 2

 *Alone she cuts and binds the grain,
And sings a melancholy strain;
O listen ! for the Vale profound
Is overflowing with the sound.*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, 'The Solitary Reaper'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : The poet sees a highland girl. She is all alone in a field. She is cutting and binding the grain. Also she is singing a sad song. Her song is loud and clear. It is enchanting. The whole deep valley seems to be overflowing with the sound of the song. The poet asks one who might be passing that way to stop and listen to the girl's sweet song.

Stanza 3

*No Nightingale did ever chaunt
More welcome notes to weary bands
Of travellers in some shady haunt,
Among Arabian sands.*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, 'The Solitary Reaper'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet sees a highland girl in a field. She is reaping and singing all alone. Her song is captivating. Here the poet compares her song to the song of a nightingale. He gives us a beautiful word-picture. He talks of a nightingale singing sweet notes to tired travellers. The travellers are resting at a shady place in the hot Arabian desert. Naturally nothing could be more welcome (pleasing) to such travellers than the song of a nightingale. But the poet says that the highland girl's song was far more enchanting.

Stanza 4

 *A voice so thrilling ne'er was heard
In spring-time from the Cuckoo-bird,
Breaking the silence of the seas
Among the farthest Hebrides.*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, 'The Solitary Reaper'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet sees a highland girl in a field. She is reaping and singing all alone. Her song is captivating. Here the poet compares her song to the song of a cuckoo. He gives us a beautiful word-picture. He talks of the Hebrides. It is a group of over 40 islands in the Atlantic, off the west coast of Scotland. Some of these are uninhabited. The poet imagines a cuckoo singing on one of these islands in the spring season. Naturally the cuckoo-song would sound very sweet to anyone who happens to be there. It would break the terrible silence of the seas. But the poet says that the song of the highland girl was far more pleasing.

Stanza 5

*Will no one tell me what she sings ?—
Perhaps the plaintive numbers flow
For old, unhappy, far-off things,
And battles long ago.
Or is it some more humble lay,
Familiar matter of to-day ?*

(Dec. 2022)

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, '*The Solitary Reaper*'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet sees a highland girl in a field. She is reaping and singing all alone. Her song is captivating. But the poet does not know the dialect in which she is singing. He can't understand what she is singing about. So he starts making his own guesses. He says that perhaps she is singing about some old, unhappy, past things. Or, perhaps she is singing of battles fought long ago. Or, perhaps she is singing of some familiar common matter of today.

Stanza 6

*Or is it some more humble lay,
Familiar matter of to-day ?
Some natural sorrow, loss, or pain,
That has been, and may be again ?*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, '*The Solitary Reaper*'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet sees a highland girl in a field. She is reaping and singing all alone. Her song is captivating. But the poet does not know the dialect in which she is singing. He can't understand what she is singing about. So he starts making his own guesses. In these lines he says that she is perhaps singing of some familiar common matter of today. Or, perhaps her song is about some natural suffering that has been and might come again. It could be about some sorrow, loss, or pain.

Stanza 7

*Whate'er the theme, the Maiden sang
As if her song could have no ending:
I saw her singing at her work,
And o'er the sickle bending.*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, '*The Solitary Reaper*'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet saw a highland girl in a field. She was reaping and singing all alone. Her song was captivating. But the poet did not understand the dialect in which she was singing. So he failed to understand what her song was about. However, this did not matter much to him. He says that whatever the theme, it seemed that the girl's song had no end. She was bending over her sickle and singing while working.

Stanza 8

 *I saw her singing at her work,
And o'er the sickle bending*

*I listen'd, motionless and still;
And, as I mounted up the hill,
The music in my heart I bore,
Long after it was heard no more.*

Reference to the Context : These lines have been taken from Wordsworth's poem, 'The Solitary Reaper'. In it, he records his feelings when once he heard the song of a highland girl.

Explanation : Once the poet saw a highland girl in a field. She was reaping and singing all alone. Her song captivated the poet. He stood motionless and kept listening for quite some time. Then he went up the hill. He could no longer hear the sound of the song. But the poet says that he bore the music in his heart for a long time. It became for him a store of joy. These lines contain the poet's belief that a thing of beauty gives us not only present joy but also a store of joy for our future use.

TYPE-II

SHORT-ANSWER TYPE QUESTIONS

Q.1. Why do you think Wordsworth has chosen the songs of the nightingale and the cuckoo for comparison with the solitary reaper's song ?

Ans. The song of the solitary reaper kept the poet spellbound. He was so charmed by her song that he stopped and listened to it. The song of a nightingale or a cuckoo always has a soothing effect. It thrills, charms and comforts the listener. But the song of the solitary reaper was to the poet even more enchanting. That is why he has chosen their songs for comparison with the solitary reaper's song.

Q.2. How does Wordsworth describe the Highland Lass ?

Ans. Wordsworth says that the Highland Lass was working all alone in the field. She was cutting and binding the grain. While she was reaping, she was bending over her sickle. She was also singing a song. It was a sad song that she was singing. She was singing it by herself. The entire valley seemed to be overflowing with the sound of her song.

Q.3. How does Wordsworth describe the song of the Highland lass ?

(Or) What does the solitary reaper sing about ? (Jan. 2022)

Ans. Wordsworth says that the Highland lass was singing in a highland dialect. The poet couldn't know what the theme of her song could be. It could be about some old, unhappy things of the past. Or, it could be about some battles fought long ago. Perhaps it was some familiar matter of today. But whatever the theme, the girl's song captivated the poet's heart. He stood motionless and listened to it for a long time.

Q.4. How does Wordsworth compare the song of the Highland Lass with that of a nightingale and a cuckoo ?

(Or) Bring out the implications of the comparison between the song of the solitary reaper and that of the nightingale and the cuckoo bird.

Ans. The poet imagines a shady place in the hot Arabian desert. Some tired travellers are resting there. A nightingale is singing sweetly in the trees. Naturally, nothing could

be more welcome to the tired travellers than the nightingale's song. But the poet says that the highland girl's song was more enchanting than any nightingale. Then he compares the girl's song to the song of a cuckoo. The bird's song would naturally sound very sweet amid the silence of the seas. But Wordsworth says that the highland girl's song was even more pleasing.

Q.5. What guesses does Wordsworth make about the possible theme of the highland girl's song ?

Ans. The girl was singing in a highland dialect. The poet could not know what her song was about. He tried to make some guesses. It was a melancholy song. So the poet thought it could be about some old, unhappy things of the past. Or it could be about some battles fought long ago. It could be about some natural suffering that had been and could be again. Whatever the theme, it was certainly a sad and serious one. But though the theme was sad, the music of the song was enchanting.

Q.6. The poet couldn't understand the theme of the song. How did he try to analyse the song of the solitary reaper ?

Ans. The poet thinks of a lonely island in the Atlantic and imagines a cuckoo singing there in the spring season. The bird's song would naturally sound very sweet amid the silence of the seas. But Wordsworth says that the Highland girl's song was even more pleasing.

Q. 7. What effect did the Highland girl's song have on Wordsworth ?

Ans. The poet was charmed by the girl's song. To him, the girl's song sounded sweeter than the song of any nightingale or cuckoo. He stood motionless and listened to the song for a long time. The girl's song seemed to have no ending. At last the poet left the girl with her song and went up the hill. But he says, *The music in my heart I bore / Long after it was heard no more.*

Q.8. How does the poem '*The Solitary Reaper*' reflect Wordsworth's views on nature ?

Ans. Wordsworth was a great lover of nature. He loved the countryside and the people living in the countryside. '*The Solitary Reaper*' also shows the poet's love of nature. Once the poet listened to a highland girl's song. The entire valley was overflowing with her music. The girl's song had an enchanting effect on the poet. He stood motionless and listened to it for a long time. When he left, he said, "*The music in my heart I bore/Long after it was heard no more.*"

Q.9. Briefly mention the two things that capture the poet's attention in the poem, '*The Solitary Reaper*'.

Ans. The two things that capture the poet's attention are the Highland girl working alone in a field and the sweet music of her song. The girl was singing in a Highland dialect. The poet didn't know this dialect. So he could not understand the theme of the song. But he says,

'The music in my heart I bore, long after it was heard no more.'

Q.10. What is common between the solitary reaper and the nightingale and the cuckoo-bird ?

Ans. Once Wordsworth saw a highland girl singing in a field. He imagines a nightingale singing sweet notes to tired travellers at a shady place in the hot Arabian desert.

Naturally nothing could be more welcome to such travellers than the song of a nightingale. Then the poet compares her song to the song of a cuckoo. The poet imagines a cuckoo singing in one of those islands which are uninhabited. Naturally the cuckoo-song would sound very sweet to anyone who happened to be there. However the highland girl's song appeared to the poet more beautiful than the song of a nightingale or that of a cuckoo-bird.

TYPE—III

ESSAY-TYPE QUESTIONS

- Q.1. Trace the development of thought in Wordsworth's poem '*The Solitary Reaper*'.
- (Or) Give in your own words the summary of the poem '*The Solitary Reaper*'.
- (Or) Why and how does Wordsworth glorify an unknown woman in '*The Solitary Reaper*'.
- (Or) How does Wordsworth describe the song of the Highland girl in '*The Solitary Reaper*'.
- (Or) 'The music in my heart I bore/Long after it was heard no more.' Establish the truth of these lines by giving sum and substance of the poem '*The Solitary Reaper*'.

Ans. The poet sees a highland girl reaping and singing in a field all alone. Her song has a sweet but sad tune. It is echoing in the entire valley. The girl's song enchants the poet. He does not want that anybody should disturb her sweet song.

The poet compares the song of the highland girl to that of a nightingale or a cuckoo. He says that the girl's song was more enchanting than the song of either of these birds. The poet creates beautiful word-pictures. In the first picture, a nightingale sings sweet notes to the tired travellers. These travellers are resting in a shady place of the hot desert. Naturally nothing could be more welcome to them than the song of a nightingale. But the poet thinks that the girl's song was even more enchanting. It shows how powerful impact the girl's song had on the poet. As the nightingale entrals weary travellers in the desert, so does the cuckoo with her song in the farthest Hebrides. Both these comparisons made by the poet underline the power of the girl's song and add a sense of wonder to it.

The poet does not know the highland dialect in which the girl is singing. He can't understand what the girl is singing about. So he starts making his own guesses. He says that perhaps her song is about some old, unhappy, past things. It was perhaps about some battles fought long ago. Or, it could be a simple song about some common matter of the day. Or, it was about some natural suffering that had been and might be again. The common element in all these different guesses is that the girl's song was of a sad and serious nature.

The highland girl's song enchants the poet not only for so long as he keeps listening to it, but also for a long time afterwards. The poet was not able to guess what the girl was singing about. But that did not matter much to him. He says that whatever the theme, the girl's song was captivating. He stood motionless and kept listening to it. To him it seemed as if the song was endless. After some time, the poet went up the hill. He could no longer hear the girl's song. But he bore its music in his heart for long afterwards. It became a sweet memory for him.

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਕਹਿ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬਿੱਲਕੁਲ ਇਕੱਲੀ ਫਸਲ ਕੱਟ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸੁਰ ਮਿੱਠਾ ਪਰ ਉਦਾਸੀ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਗੁੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਹਿ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਏ।

ਕਹਿ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਜਾਂ ਇਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਉਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪੰਡਿਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਕਹਿ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਗੀਤ ਸੁਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਤਰੀ ਗਰਮ ਮਾਰੂਬਲ ਦੀ ਇਕ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਸਤੇ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਤੋਂ ਵਧ ਸੁਹਾਵਨੀ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਹਿ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨਾ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਕਹਿ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਜਬਰਦਸਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਮਾਰੂਬਲ ਦੇ ਥਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਹੋਬਰਾਈਡਜ਼ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਪਪੀਹੇ ਦਾ ਗੀਤ ਮੋਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕਹਿ ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਥੋਲੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲੜਕੀ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕੀ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀ ਦੂਥੀ ਅਤੇ ਬੀਤੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗਲਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਲੜੀ ਗਈਆਂ ਲੜਾਇਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਧਾਰਣ ਸੱਮਸਿਆ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਜੋ ਉਹ ਕਟ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਕਟਨਾ ਪੈ ਜਾਏ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਤੱਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਉਦਾਸੀ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਹਿ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਵੀ। ਕਹਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੜਕੀ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਾ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਗਤਿਹੀਣ ਖੜਕ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਝ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਜਿਵੇ ਇਸ ਗੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਕਹਿ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਚੜ ਗਾਅ। ਉਹ ਹੁਣ ਲੱਡਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਯਾਦ ਬਣ ਗਈ।

ਤੱਤ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਕਵਿ ਏਕ ਪਹਾੜੀ ਲੱਡਕੀ ਕੋ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਜੋ ਏਕ ਖੇਤ ਮੌਜੂਦਾ ਅਕੇਲੀ ਫਸਲ ਕਾਟ ਰਹੀ ਹੈ ਔਰ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਸਕੇ ਗੀਤ ਕਾ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਕਿਨ੍ਹੂ ਉਦਾਸੀ-ਭਰਾ ਹੈ। ਯਹ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਮੌਜੂਦਾ ਗੁੰਜ ਰਹਾ ਹੈ। ਲੱਡਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਵਿ ਕੋ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਭੀ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਮੌਜੂਦਾ ਕਿਸੇ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਵਿ ਪਹਾੜੀ ਲੱਡਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕੀ ਹੈ ਜੇ ਤੁਲਨਾ ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਅਥਵਾ ਏਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਥ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੱਡਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਇਨ ਦੋਵਾਂ ਪਕਿਥਿਆਂ ਦੇ ਗੀਤ ਦੀ ਅਪੇਕ਼ਾ ਅਧਿਕ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਕਵਿ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦ-ਚਿੱਤਰ ਖੰਚਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਚਿੱਤਰ ਮੌਜੂਦਾ ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਸੁਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਯੇ ਯਾਤਰੀ ਗਰਮ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਏਕ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਵਾਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਦੇ ਤਨਕੇ ਲਿਏ ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਦੀ ਅਪੇਕ਼ਾ ਅਧਿਕ ਸੁਹਾਵਨੀ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਨ੍ਹੂ ਕਵਿ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੱਡਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਇਸਦੇ ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਇਸਦੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲੱਡਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਕਾ ਕਵਿ ਪਰ ਕਿਤਨਾ ਜਬਰਦਸਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁਆ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਮੋਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਸਕੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਤ੍ਯੱਨ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਹੈਬਰਾਈਡਜ਼ ਟ੍ਰੀਪ-ਸਮੂਹ ਮੌਜੂਦਾ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਮੋਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਵਿ ਟ੍ਰੀਪ ਦੀ ਗੀਤ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਤੁਲਨਾਵਾਂ ਲੱਡਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਔਰ ਇਸੇ ਏਕ ਆਖਰੀ ਕਾ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਵਿ ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਨਦਾ ਜਿਸ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚ ਵਾਲਾ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾਤਾ ਕਿ ਵਹ ਲੱਡਕੀ ਕਿਸ ਵਿਘਨ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਚ ਵਾਲਾ ਗਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਲਿਏ ਵਹ ਅਪਨੇ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਨੇ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਯਦ ਤਸਕੇ ਗੀਤ ਕੁਛ ਪੁਰਾਨੀ,

दुःखपूर्ण और बीती बातों के बारे में था। शायद यह बहुत समय पहले लड़ी गई लड़ाइयों के बारे में था। अथवा, यह किसी वर्तमान साधारण समस्या के विषय में हो सकता था। अथवा किसी प्राकृतिक कष्ट के बारे में जो वह काट चुकी थी और शयद दोबारा भी काटना पड़ जाए। इन सभी भिन्न-भिन्न अनुमानों में सांझा तत्त्व यह है कि लड़की का गीत उदासी-भरा और गंभीर किसी का था।

उस पहाड़ी लड़की का गीत कवि को केवल उतने समय के लिए खुशी प्रदान नहीं करता है जब तक वह इसे सुनता रहता है, अपितु बाद में एक लम्बे समय तक भी। कवि इस बात का अनुमान नहीं लगा पाया था कि वह लड़की किस विषय के बारे में गा रही थी। किन्तु इससे उसे अधिक अन्तर न पड़ा। वह कहता है कि विषय यद्यपि कुछ भी रहा हो, उस लड़की का गीत मोहित करने वाला था। वह निश्चल खड़ा हो कर इसे सुनता रहा। उसे ऐसा प्रतीत होने लगा जैसे इस गीत का कोई अन्त ही नहीं होना था। कुछ समय के बाद कवि पहाड़ी के ऊपर को चढ़ गया। वह अब लड़की का गीत सुन नहीं पा रहा था। किन्तु वह इस के संगीत को बहुत समय बाद तक अपने दिल में लिए फिरता रहा। यह उसके लिए एक मीठी याद बन गई।

Q.2. Bring out the romantic qualities of the poem 'The Solitary Reaper'.

Ans. Anything that appeals to the emotions is called romantic. Thus beauty, love, music, nature and adventure are romantic subjects. We have romantic scenes, romantic tales, romantic poems, etc. 'The Solitary Reaper' is also a romantic poem. It appeals to our emotions and our senses also. It presents a beautiful scene of a highland girl singing a sweet song. The beauty of the scene and the music of her song enchant not only the poet but also the reader.

Once the poet saw a highland girl. She was working all alone in a field. She was reaping and singing by herself. Her song had a very sad note. But it was very sweet and captivating. The girl was singing in a clear loud voice. The entire valley seemed to be overflowing with it. The poet was bewitched by the music of her song. He stood motionless and listened to it.

The poet describes the power and magic of the girl's song. He compares it with the song of a nightingale and that of a cuckoo. He imagines some tired travellers resting at a shady place in the hot desert of Arabia. A nightingale is singing her sweet notes to them. Naturally nothing could be more welcome to the tired travellers. But the poet says that the girl's song was far more sweet and enchanting. Then he imagines a remote island in the Atlantic. It is spring and a cuckoo is singing there. It would charm any heart surrounded by the silence of seas. But the poet says that the girl's song was far more thrilling.

The poet did not know for certain the theme of the girl's song. But her music captivated his heart. To him it seemed to have no ending. She kept bending over her sickle while singing. The poet stood motionless and listened for a long time. Then he went up the hill. He could no longer hear the girl's song. But he says—

*'The music in my heart I bore,
Long after it was heard no more.'*

ਉੱਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ—ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਪਿਆਰ, ਸੰਗੀਤ, ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਸਾਹਸੀ-ਕਰਮ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਹਾਣਿਆਂ, ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਹਨ। 'ਦੀ ਸੱਗਲਦੀ ਰੀਪਰ' ਵੀ ਇਕ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮਧੁਰ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਵਿ ਨੂੰ ਬਲਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਲੜਕੀ ਦੇਖੀ। ਉਹ ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਥੇ ਇਕੱਲੀ ਢੱਗ ਕਟ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸਵਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਧੁਰ ਅਤੇ

ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਲੜਕੀ ਇਕ ਸਪਸ਼ਟ ਉਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਮੰਤਰਮੁਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਗਤਿਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਖੜਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ।

ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਰਮ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਕੁਝ ਥਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਬੁਲਬੁਲ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਤੀ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਸੁਹਾਵਨੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਮੀਠਾ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨਾ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਅੰਧ-ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਟਾਪੂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਪਪੀਹਾ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਘਰੇ ਹੋਏ ਕਿਸੀ ਵੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਹ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਿਤੇ ਵਧ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਸੀ।

ਕਿਵੇਂ ਨੂੰ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੁ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਥ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੜਕੀ ਆਪਣੀ ਦਾਤੀ ਉਪਰ ਝੁਕ ਕੇ ਗਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਕਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਗਤਿਹੀਣ ਖੜਾ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਲੜਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਹੁਣ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—

‘ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਈ, ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਮੈਂ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ।’

ਜਦੋਂ ਕੰਨ ਮੇਰੇ ਸੁਣ ਨਾ ਸਕੇ, ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।’

ਤਜ਼ਾਰ ਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਕਾਦ—ਯਹ ਕੋਈ ਭੀ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਭਾਵਨਾਓਂ ਕੋ ਅੱਢੀ ਲਗੇ ਤਥੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਏ ਸੁਨਦਰਤਾ, ਪਾਰ, ਸੰਗੀਤ, ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਤਥਾ ਸਾਹਸ-ਕਰਮ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਿ਷ਯ ਹੋਤੇ ਹਨ। ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਰੋਮਾਂਟਿਕ, ਦੂਸ਼ਯ, ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਹਾਨਿਆਂ, ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਵਿਤਾਏਂ ਆਦਿ ਹਨ। ‘ਦਿ ਸੌਲਿਟ੍ਰੀ ਰੀਪਰ’ ਭੀ ਏਕ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਵਿਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਹਮਾਰੀ ਭਾਵਨਾਓਂ ਕੋ ਅੱਢੀ ਲਗਤੀ ਹੈ। ਯਹ ਏਕ ਸਥੁਰ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਏਕ ਪਹਾੜੀ ਲਡ੍ਕੀ ਕੇ ਸੁਨਦਰ ਦੂਸ਼ਯ ਕੋ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਤੀ ਹੈ। ਦੂਸ਼ਯ ਕੀ ਸੁਨਦਰਤਾ ਤਥਾ ਗੀਤ ਕਾ ਸੰਗੀਤ ਨ ਕੇਵਲ ਕਵਿ ਕੋ ਅਧਿਤੁ ਪਾਠਕ ਕੋ ਭੀ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲੇਂਦੇ ਹਨ।

ਏਕ ਬਾਰ ਕਵਿ ਨੇ ਏਕ ਪਹਾੜੀ ਲਡ੍ਕੀ ਦੇਖੀ। ਵਹ ਏਕ ਖੇਤ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਕੇਲੀ ਕਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਥੀ। ਵਹ ਵਹਾਂ ਅਕੇਲੀ ਫਸਲ ਕਾਟ ਰਹੀ ਥੀ ਅਤੇ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਕਾ ਸ਼ਵਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸੀ-ਭਰਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਯਹ ਬਹੁਤ ਸਥੁਰ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਲਡ੍ਕੀ ਏਕ ਸਧਾਰਨ ਊੰਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਗਾ ਰਹੀ ਥੀ। ਉਸਕਾ ਗੀਤ ਪੂਰੀ ਘਾਟੀ ਮੈਂ ਤੁਮਡਤਾ ਹੁਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ। ਕਵਿ ਉਸਕੇ ਗੀਤ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਸੇ ਮੰਤਰਮੁਖ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਹ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜਾ ਰਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸੁਨਤਾ ਰਹਾ।

ਕਵਿ ਉਸ ਲਡ੍ਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਕਾ ਵਰਣਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਇਸਕੀ ਤੁਲਨਾ ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਥ ਅਤੇ ਏਕ ਪਪੀਹੇ ਦੇ ਗੀਤ ਦੇ ਸਾਥ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਵਹ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਰਮ ਮਾਰੂਥਲ ਮੈਂ ਏਕ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਕੁਛ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਬੁਲਬੁਲ ਅਪਨੇ ਮੀਠੇ ਬੋਲ ਤੱਵੇਂ ਸੁਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਵਾਭਾਵਿਕ ਰੂਪ ਸੇ ਤਨ ਥਕੇ ਹੁਏ ਯਾਤਰਿਆਂ ਦੇ ਲਿਏ ਇਸਦੇ ਅਧਿਕ ਸੁਹਾਵਨੀ ਚੀਜ਼ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤੀ ਥੀ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਡ੍ਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਹੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੀਠਾ ਅਤੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਥਾ। ਫਿਰ ਵਹ ਅੰਧ-ਮਹਾਸਾਗਰ ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਦੂਰ-ਸਥਿਤ ਢੀਪ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬਸਨਤ ਋ਤੂ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਾਂ ਏਕ ਪਪੀਹਾ ਗਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਸਕਾ ਗੀਤ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਬਿਨੈਂ ਹੁਏ ਕਿਸੀ ਭੀ ਦਿਲ ਕੋ ਮੋਹ ਸਕਤਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਕਵਿ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਡ੍ਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਕਹੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਥਾ।

ਕਵਿ ਦੇ ਉਸ ਲਡ੍ਕੀ ਦੇ ਗੀਤ ਕਾ ਵਿ਷ਯ-ਵਸਤੁ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਦੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਉਸਕੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਕਵਿ ਦੇ ਦਿਲ ਕੋ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸੇ ਏਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁਆ ਜੈਂਦੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਅੱਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਥਾ। ਵਹ ਲਡ੍ਕੀ ਅਪਨੀ ਦਰਾਂਤੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਗਤੀ ਰਹੀ। ਕਵਿ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਨਿਸ਼ਚਲ ਖੜਾ ਸੁਨਤਾ ਰਹਾ। ਫਿਰ ਵਹ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਊਪਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਵਹ ਲਡ੍ਕੀ ਦਾ ਗੀਤ ਅਤੇ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਕਿਨ੍ਤੁ ਵਹ ਕਹਤਾ ਹੈ—

“ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਦਿਲ ਮੈਂ ਲਿਏ, ਵਹ ਸੰਗੀਤ ਮੈਂ ਫਿਰਤਾ ਰਹਾ।
ਜਬ ਕਾਨ ਮੇਰੇ ਸੁਨ ਨ ਸਕੇ, ਦਿਲ ਮੇਰਾ ਗੁਣਗੁਣਾਤਾ ਰਹਾ।”